

Zsolt Péter

Társadalmi mozgások nyomában

Bevezetés

Ha sommás véleményt akarnánk mondani, akkor így kezdenénk: 2007-ben a magyar társadalom lélektani állapota, optimizmusa, jövőképe romló tendenciát mutatott. A politikai osztály és a társadalom között növekedett a szakadék, a politikai elittel szembeni elégedetlenség az év során még terebélyesedett is. A tehetetlenség és a kiszolgáltatottság azonban a romló gazdasági feltételek, és a reformokkal kapcsolatos aggodalmak hatására átlépett egy lélektani határt, és a munkavállalói szolidaritás megjelenését váltotta ki. Mindez a magyar demokrácia elmúlt tizennyolc éves történetében új jelenségnek tekinthető, hiszen ilyen jellegű társadalmi összefogásra korábban nem volt példa.

Az alábbiakban igyekszünk megrajzolni az elmúlt év eseményeit, de a politikai történéseket korántsem szerepeltetjük olyan részletességgel, ahogyan fentebb, a magyar politikáról, valamint az őszödi circulus vitiosusról szóló fejezetekben már bemutattuk őket.

Elsőként megvizsgáljuk azt az eseménysort, amely eljuttatta az országot a politika által vezérelt elégedetlenségtől a szakszervezetek által vezetett elégedetlenségig. Utána meghatározzuk a szolidaritás fogalmát és megvizsgáljuk szociálpszichológiai természetrajzát, típusait és a rendszerváltást követő változásait. Végül konkrétan is beszélünk 2007. merőben új jelenségéről, miközben figyelmet fordítunk a sztrájk-hajlandóság nemzetközi modelljeinek bemutatására is. A nemzetközi példák segítségével igyekszünk tisztázni, hogyan határozhatjuk meg Magyarország „sztrájkkapacitását”.

2007 legfőbb társadalmi eseményei

2006 „utcai háborús” hangulata az év elejére hirtelen távolivá lesz

A 2006. szeptemberében és októberében lezajló események nem pusztán a politikai osztályon belül élezték ki a konfliktusokat. Az őszi beszéd kipattanása nyomán kialakult egy *aktivista* réteg (amely nem ritkán forradalmárnak tekintette önmagát), miközben vele szemben erőteljesen kirajzolódott a rendpárti többség álláspontja is. Nem is a szűk, utcai aktivista réteg megjelenése volt a meglepő, hiszen ez a döntően fiatalokból álló (a külföldi híradókból már megismert szubkultúrájú) csoport valójában „ráépült” a Fidesz egyik fő szlogenjére, amely szerint a kormány illegitim. Sokkal nagyobb meglepetést keltett, hogy ennek az új, korábban alig ismert szubkultúrának az utcai megjelenése összekeveredett a „hagyományos” politikai konfrontativitással, s az egész eseménysor – szinte szétválaszthatatlanul összefonódva - utcai tüntetésekké, rendőrségi túlkapásokká fajult.

Már akkor is érezni lehetett, hogy ezek a feszültségek sem a hagyományos forradalmi, sem a polgárháborús, de még csak a rossz kormányzással szembeni osztályos megmozdulások kategóriáival sem írhatók le. Ami hiányzott 2006-ból, az maga a zavargókkal való azonosulási készség. Még a helyszíneken körülnéző emberek is csak mint médiaeseményt saját szemmel is megleső járókelők voltak jelen, és maximum vagy az egyik vagy a másik féllel szimpatizálva olyan drukkereként szemlélődtek, akár egy sporteseményen.

A 2006-os társadalmi feszültségek valójában politikai szubkulturális jelenségek voltak némi bábáskodó katasztrófaturizmussal és happening-jelleggel keverve. Ha a cselekményekben jelen lévők közül újságíróknak tekintenénk az önjelölt „bármelyikünk lehet újságíró” bábáskodó mobiltelefonjaikkal fotózgató sokaságot, akkor valójában a nézelődők alkották a „tömeget”. A rendőrség vízagyúti előli kergetőzés és szaladgálás, a macska-egér játékok nem egy szimbólumaiért, és elveiért kiállni akaró tömeget, hanem egy vegyes közösséget takart: kíváncsiskodó ifjúságot, futball-szubkultúrát, szélsőjobb aktivistákat. Nem véletlen, hogy a baloldali kormányzással elégedetlenkedők széles táborában ezek a

megmozdulások nem jelenítették meg a szolidaritás érzetét. Az emberek nem érezték azt, hogy a Kossuth tériek kitartásával, vagy az utcai randalírozókkal, de akár a velük elbánó rendőrséggel is szolidárisaknak kéne lenniük. Természetesen ez csak egy sommás összefoglalás, hiszen ezek az események mozgósították a szélsőjobbot, felvetették Gyurcsány Ferenc felelősségét és az öszödi beszéd rossz önértékelését, valamint a Fidesz konfrontatív politikájának azt a következményét, hogy a szélsőjobb úgy érezte, a Fidesz mögötte van

¹. Az is kétségtelen, hogy hasonló utcai zavargásokat a rendszerváltás óta nem tapasztalt az ország. Mégis az összes probléma feltárása ellenére, mely sok egyéni tragédiát is takart², 2007-ből már úgy látszott, hogy a magyar társadalom állapota egyáltalán nem érthető meg ezekből az eseményekből, s hogy magát a társadalmat sem ezek az események határozzák meg.

2007 elejére a még a Kossuth téri szervezők számára is világos lett, hogy hagyományos forradalmi hangulat, polgárháborús feszültség (rendpártiak és lázadók közt) nincsen. A társadalom többsége nem szimpatizál Budapest belvárosának csoportosulásaival, de nem szimpatizál a kormánnyal sem, sőt egyáltalán nem szimpatizál az őt képviselő politikai elitjével. Nem gondolja azt, hogy a kormány jól végzi a dolgát, de nincs vérig sértve a választási hazugságok miatt sem. A kormányzati teljesítményt a lehetőségekhez képest is gyengének tartja, igazán, ahogy azt a közvélemény-kutatások népszerűségi mutatói is világossá tették az emberek a kormányra haragszanak, de elégük van az ellenzék szimbolikus politizálásából is.

A Fidesz gyorsan kifulladású változtatási taktikája

2007 januárjában úgy tűnt, a Fidesz egyre erőteljesebben törekedni kezdett arra, hogy a kormánnyal szemben elégedetlen társadalmi többséget becsatornázza a saját álláspontja mögé. Orbán Viktor „új többségről” beszélt, ahol a többség nem az önjelölt aktivista forradalmárokból, de még csak a 2006 végén a Kossuth téren a kormány illegitimitását fenn hirdető csoportokból sem tevődik össze. Az új többség a Fidesz év eleji elképzelései szerint az MSZP és SZDSZ kiábrándult szavazóiból, és az ő megnyerésükből teremtődött volna meg.

Februárban aztán kiderült, hogy a legnagyobb politikai ellenzéki párt továbbra sem tud szabadulni az árnyékától, továbbra is ideológiai oldalról, s ráadásul bonyolult értelmiségi üzenetbe-akcióba csomagolva igyekszik a másik felet kiszorítani. A kordonbontás lehetett ugyan előre alaposan át nem gondolt, de végül is nagyon illett ahhoz a fideszes megközelítéshez, hogy a posztszocialista vezetők és szimpatizánsaik az ördögtől valók, hiszen ők nem kényszerülnének ilyen szélsőséges akcióra, ha a baloldal a demokratikus szabadságjogok minimumát garantálná. Ezt az ördögi-angyali konfliktust azonban már azóta kevésbé tudja követni a társadalom, mióta a rendszerváltás óta a politikai elit körbeverte egymást. Viszont az egymás illegitimé tételeinek kitartó kísérleteiben vergődik a politikai elit, és a hozzájuk kötődő értelmiségi holdudvar, miközben rendre kiderül, hogy a társadalmon belül nincs meg az éppen hatalmon lévőkkel szemben az elfogadhatatlansági attitűd. Magyarország nem esik két részre a szent és a profán, a nemzeti és az idegen, a posztkommunistákat imádó és szerető, a konzervatív és a liberális ideológiák mentén. Mindez nem annyit tesz, hogy alkalmanként, vagy bizonyos témákban ezek az ellentétek ne fajulhatnak gyűlöletté, de általában a hétköznapi életben nem okoznak a nézetkülönbségek áthidalhatatlan szakadékot. Valójában a magyar társadalom civilben sokkal méltányosabb, mint a politikai elitje, következésképp nem is tetszenek neki veszekedő politikusai, sem pedig az, ha besorolni kívánják őket egyik vagy másik kategóriába, „vakcsoportba”.

A politikai elit szimbolikus harcának atavisztikussága

2007 február 2-ának kordonbontásos ellenzéki akciója viszont azt mutatja, hogy az „új többség” gondolatát nem volt képes folytatni a Fidesz, és újra a szimbolikus politikai küzdelmek felé fordult³, melyekkel szemben a közvélemény megint távolságtartással és elítélően vélekedett. Az elítélés oka a feszültség szításától való félelme csak fokozta, hiszen 2006 őszének utcai eseményeit a társadalom nem kívánta vissza. Mindez nem azt jelentette, hogy az emberek szimpatizálnak a kormányzattal, hanem, hogy még kevésbé szimpatizálnak a konfliktuskereső magatartással, mint 2006 ősze előtt. Márpedig a kordonbontás

feszültségszító volt, konfrontatív és szimbolikus, azaz pontosan olyan, amit a többség kerülni igyekezett.

Annál is inkább nem felelt meg a szimbolikus politizálás az aktuális helyzetnek, mert mindeközben a megszorító gazdasági intézkedések, és a strukturális átalakítások hűsbavágó és az egész – politikai szimpátiától független – társadalmat érintők voltak. 2007 mégis a társadalmi együttgondolkozásról, s aztán az egyes kiszolgáltatott munkavállalói csoportok iránti együttérzésről, küzdelmeik iránti szolidaritás megjelenéséről szólt, a Fidesz vágyainak megfelelően, de nem a Fidesz politizálásának köszönhetően.

Március 15.: ünnep és fokozódó megosztottság

Március 15-re némi aggodalommal, és félelemmel készült az ország. Nem az első év volt ez, amikor az összes ünnep, közöttük ez is előzetes politikai várakozásokat keltett, hiszen Magyarországon március 15-ét is kisajátították a pártok az aktuálpolitikai céloknak. Az ország nem képes egyetlen ünnepet sem közösen ünnepelni, s alighanem ez is felveti a politikai és a média elit felelősségét

A nagyobb félelem oka az volt, hogy Orbán Viktor jóslatai alapján az előző év végi spontán tüntetések és társadalmi elégedetlenségek fellángolását várták, ám ez nem következett be. Maga a Fidesz is mérsékeltebb politikai taktikát követett, sőt aztán úgy döntött, hogy nem is erőlteti tovább a kormánybuktatás kommunikációját. Minél mérsékeltebb irányt követett a Fidesz, annál kevésbé tudott az MSZP és a liberális oldal bűnbakot kiáltani, és a Fidesszel szemben a félelmet fenntartani.

A politikai napirenden márciusban továbbá az SZDSZ-en belüli tisztújítás ügye szerepelt, ez erősen felkeltette a társadalom figyelmét is, hiszen volt tétje a kormányzópárton belüli átalakulásnak, még ha nem is lehetett pontosan tudni, Fodor Gábor vagy Kóka János által vezetett párt miként is hat majd a jövőre. Kuncze és Pető ment, Kóka éppen hogy, de győztesen átvette a vezető szerepet. A kormány pozíciói végeredményben megerősödtek.

Az ideológiai politizálás iránti érdeklődés kimerülése, a szakpolitikák iránti érdeklődés megjelenése

2006 ősze szélsőségesebb konfliktusai okán tudta felkelteni a politika iránti érdeklődést 2007 első negyed évében viszont megtehetette, hogy kevésbé követte a napi politikai híreket. Ebben az összefüggésben tehát nem az az érdekes, hogy mit is gondolt a magyar társadalom a politikai elitjéről, kivel szimpatizált vagy kit szeretett a legkevésbé, hanem hogy nem kellett a politikai elit veszekedéseivel foglalkoznia. Más értelemben viszont a szakpolitikai érdeklődés felerősödése kezdődött, hiszen a parlamenti döntések egy erősen átalakuló országot, társadalmat vetítettek előre.

A kormány tavasszal már érzékelte is, hogy az eddigi bátor és határozott reform-kommunikáción vissza lehetne fogni, s hogy a népszerűsége is lehetne javítani, amennyiben a megszorításokon enyhíthetnének. A konszolidációnak viszont épp a megújuló SZDSZ állt ellen. Központi vízválasztóvá az egészségügyi rendszer átalakítása vált, és mi sem bizonyítja jobban, hogy ebben a küzdelemben az SZDSZ volt az erősebb, mint a reformok folytatása. A vízidíj megtapasztalása közvetlen élmény volt, s egyúttal figyelmeztetés is az emberek számára, hogy oda kellene figyelniük szociális jogaik elvételéhez. A legfontosabb kérdés így valószínűleg nem az lett, hogy ki szimpatizál Orbán Viktorral vagy Gyurcsány Ferencel.

A vízidíj bevezetése – a kormány szándékainak megfelelően - kiválthatott egy tudatosabb orvos-beteg kapcsolatot, s a díj elvonása valóban immár bevételkiesést okozna. Az a kormánykommunikáció, mely szerint a magyarok túl sokat járnak a házi-orvosaikhoz, és hogy a vízidíj ezt a problémát is kezelni tudja, már egészségügyi szempontból kritizálható. A magyarok problémája nem annyira az indokolatlan orvoslátogatás, épp ellenkezőleg, a probléma az, hogy nem járnak akkor sem ha kellene. Főleg ezzel magyarázható a negyvenes férfiak nagyobb halandósága a nyugati országokhoz képest. A szociális biztonság, és az egészségügyi szolgáltatások mindaddig nem voltak megbecsülve, míg megszűnésük történt meg. Előbbi már megtörtént, utóbbi kockázata viszont ekkor tudatosodott.

2007 igazából nem csupán a konszolidációról vagy a reformok folytatásának nemzetközi tendenciákkal összhangba levő szükségességének éve volt, hanem egy társadalmi

tudatosság megjelenésének éve is, a szociális biztonság közös kérdéseinek újra felfedezése. Nem állítjuk, hogy ez a felfedezés elementáris erővel söpört volna végig az országon, csupán annyit, hogy itt-ott végre megjelent. 2007 tehát a szakpolitikai kérdések súlyának növekedését, és a szimbolikus politikai küzdelmek kifulladását hozta.

Miközben a konvergencia program közvetlen következményeként a társadalom aggályai kezdenek konkretizálódni, s mint munkavállalói, családi, nyugdíj, egészségügyi stb, azaz egzisztenciális problémaként megjelenni, a kormány két pártja megint identitásjellegű konfliktusba került. Ilyen mélyebb, identitás-jellegű konfliktus nem sok volt a rendszerváltás óta a balliberális oldalon. Példaként hozható, mikor az SZDSZ-nek fel kellett adnia kommunistaellenességét, és először alakított kormányt Horn Gyulával. Akkor a közös ellenség, a MIÉP-től való rettegés teremtette meg az új egységet, melynek a Demokratikus Charta volt a politikai koordinálója (Körösenyi, 1993). Később Medgyessy D-209-es múltja okozott majdnem szakítást, de csak Kis János lépett ki a pártból megfogalmazván, hogy demokratikus játékszabályok feltételei közé tartozik, hogy tudjunk kire szavazunk, és erre a választóknak Horn Gyulánál még módja volt, Medgyessynél viszont nem.

A koalíciós viták során az SZDSZ morális tartása elolvadt. A kompromisszumok hatására a baloldali szavazók elvárásai is csökkentek, oly annyira, hogy az öszödi beszéd, már nem hogy morális elítélés alá nem került, hanem igazságbeszédként tematizálódott a baloldal egy részénél. (Pedig a Medgyessyvel szembeni Kis János-kritikát szintén fel lehetett volna vetni, hiszen az érv itt is nagyon hasonló lehet, csak ezúttal nem egy jelölt múltja volt ismeretlen, hanem az ország valós gazdasági helyzete.) A társadalom politikáról való rossz véleményét azonban nem pusztán az öszödi beszéd következmény nélkülisége magyarázza, hanem az is, hogy a Fidesz és szavazóinak sem maradt igazi erkölcsi alapja, hiszen nem hihető, hogy a gazdasági helyzetet annyira nem ismerték, hogy nem tudhatták: ígérető választási kampányt nem folytathattak volna.

Miután az ország morális értelemben beleszokott a helyzetbe, médiaértelmisége és politikuselitje belavírozta magát a „célok minden eszközt szentesítenek” cinikusságába. 2007 áprilisában a moralitás talaján is a kiállás és az erkölcsi „kreditgyűjtés” pillanata jött el az SZDSZ számára. A több-biztosítós egészségügyi rendszerhez való ragaszkodás ebben az

értelemben politikai hozadékkal is szolgálhat.⁴ Nem azt állítjuk, hogy a korábbi morális meggyengülését – mely végső soron a párt teljes politikai kudarca irányába tartott – ellensúlyozandó kapaszkodott az egészségügy reformjába, de kétségtelen, hogy ha ebbe kapaszkodik, ezzel visszahozza ideológiai tartását. Az SZDSZ úgy vélte, hogy csak a struktúraátalakítás a reform, s hogy ami addig a gazdaság megszorításaként történt, csak szükséges foltozgatás volt. Az MSZP viszont úgy ítélte meg, hogy a konvergenciaprogram is épp elég terhet rótt a lakosságra, és ezért konszolidáció irányába szeretett volna elmozdulni.

Míg az SZDSZ identitásküzdelmet vívott, addig az MSZP lazább lehetett. Igaz, csak az év végéig, akkor ugyanis ideológiailag is felmerült – egyébként ezt Gaskó István a Liga Szakszervezetek elnöke fenyegetésként fogalmazta meg -, hogy ha az egészségügy állami felügyelet alatt tartását nem veszi komolyan az MSZP, nem lesz számára visszatérés a baloldalra.⁵ Tény, hogy az MSZP baloldaliságát oly erősen, és társadalmilag támogatott módon, még senki sem vonta úgy kérdőre, mint Gaskó 2007 decemberében.

Visszanyúlva tehát, és összehasonlítva miben is hozott 2007 újat a korábbiakhoz képest, azt emelnénk ki, hogy a 2006-ig tartó tendenciában felfedezhető, hogy miután a jobboldal kiépítette a maga modernnek tartott identitását, erre az újonnan feltűnő politikai vezér, Gyurcsány Ferenc is válaszként megteremtette az utcán is öntudatosan megjelenő baloldali társadalmat. Ez a szimbolikus küzdelem az illegitimséggel vádolt kormánykritikában, a tüntetések és a viszontválaszok rendőri agressziójában csúcsosodott ki. De 2007 már nem a szimbólumokról, hanem a konkrétumokról szólt.

A népszavazás ügye

Létezett még egy másik szintén konkrétumokhoz kötődő napirendet is hosszan uraló téma 2007-ben, és ez a népszavazás ügye volt. Júniusra az ÁB és az OVB lehetővé tette, hogy a Fidesz elkezdje a gyűjtést. A népszavazás témáit tekintve szociális kérdéseket feszegettek, és továbbra is vádolható volt a parlamenti kívüli politizálás antidemokratikusságával. Ahogy azonban haladunk 2007-el előre, úgy gyöngül a populista vád, éspedig azért, mert magát a társadalmat is foglalkoztatják a strukturális átalakulások, és a megszorítások igazságossági kérdései. Megjelennek köztes intézményként a szakszervezetek, melyek szintén a

munkavállalók jogaira hivatkoznak, és e mozgalmakkal szimpatizáló társadalom is kibontakozni készül.

A népszavazás a Fidesz számára kormánybuktatási szándéktól vezérelt, ezzel szemben a majdani népszavazók koránt sem biztos, hogy attól még, hogy a Fidesz által megfogalmazott kérdésekkel egyetértenek, szimpatizálnak magával a Fidesszel is, azaz első ízben válhatnak el egymástól a politikai és tartalmi kérdések. A Fidesznek az esélye meglehetősen kicsinek tűnt még az év elején arra, hogy kétmillió egyetértő szavazatot össze tudjon gyűjteni a népszavazás során, de az év végére kedvezően alakultak számára az események, hiszen a társadalmi elégedetlenségek pártpolitikától függetlenül is lábra kaptak. Mindazonáltal Orbán Viktor december elején nem a csendes farvízre kapaszkodást választotta, nem úgy döntött, hogy meglovagolja a szakszervezetek által életre hívott pártsemleges hangulatot, hanem bejelentette, hogy a népszavazások voltaképp előrehozott kormányváltásnak tekinthetők.

¹ A bizottság szerint a 2006. szeptember-októberi zavargások egyik meghatározó tényezője a jelenlegi kormány új politikájának meghirdetése által kiváltott félelem, e politika elemeinek rossz kommunikációja, valamint az ellenzék kormánybuktató szándéka. <http://www.gonczolbizottsag.gov.hu/>

² Morvai Krisztina és a Nemzeti Jogvédő Alapítvány nem csupán az egyéni tragédiákat, de a rendőrségi túlkapásokat és törvénytelen eljárásokat is feltárt. <http://oktober23bizottsag.hu/jelentes.html>

³ A Kossuth szobor tövében Navracsics Tibor által vezetett képviselőcsoport megkezdte a teret körülzáró, a rendőrség által a Fidesz szerint törvénytelenül fenntartott kordon elbontását. A kordon elbontása közben, és azt követően a Fidesz vezetői kifejtették a sajtónak, hogy polgári engedetlenségi mozgalmat indítanak, mert mindent megtettek korábban, hogy a téren a gyülekezési jogot a hatóságok ne korlátozhassák, és mostanra más lehetőséget nem látnak, mint hogy felvállalják az önkényes korlátszétzerelést. Az akcióban a frakcióból 110 fő vett részt, kiegészülve a Fidesz európai parlamenti képviselőivel, valamint a KDNP frakció egy tagjával. A rendőrség nem sokkal a képviselők távozását követően visszaépítette a kordont, kizorítva a térről az addigra megjelent pár száz főre tehető tüntetői tömeget, és másnap szabálysértési eljárást indított a képviselők ellen. A képviselők lemondtak mentelmi jogukról, ám a mai napig nem kell attól tartaniuk, hogy cselekedetüket szabadságvesztéssel sújtják, ahogy az egyébként a polgári engedetleneknél lenni szokott.

⁴ Az identitás és morális konfliktus egyedülálló jelenségét emeli ki a Vision Consulting áprilisi elemzése, mikor az MSZP konvergencia program befejezési szándékáról írnak szembeállítva az SZDSZ reform elvégzésének szándékával. Alaposabb bemutatása történik itt az SZDSZ-MSZP korábbi konfliktusainak is. <http://www.visionconsulting.hu/cgi-bin/cikk.php?id=226&catid=2>

⁵ Gaskó, aki 2007 legfontosabb emberévé vált, ezt decemberében több fórumon is elmondta, s a legtöbb napilapban és hetilapban meg is jelent a baloldali pártot fenyegető megállapítása.